

CƏNUBİ QAFQAZ ABŞ-İN GEOSİYASİ MARAQLARI KONTEKSTİNDƏ

DOI: <https://doi.org/10.36719/2708-065X/108/215-222>

Cənubi Qafqaz ABŞ-ın geosiyasi maraqları baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edən bir regiondur. Bu əhəmiyyət bir neçə əsas faktora dayanır: regionun enerji resurslarına çıxışı, Avropa ilə Asiyanı birləşdirən tranzit dəhlizi kimi rolu, Rusiya, İran və Türkiyə kimi əsas regional oyunçularla həmsərhəd olması, həmçinin ABŞ-ın bölgədəki demokratik inkişafı və sabitliyi dəstəkləmə məqsədləri. Bu kontekstdə, ABŞ-ın Cənubi Qafqaz siyasəti enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, Rusiyanın təsirini balanslaşdırmaq, region ölkələri ilə əməkdaşlığı gücləndirmək və Qərblə integrasiyanı təşviq etmək kimi prioritetləri əhatə edir. Bu gün Cənubi Qafqaz beynəlxalq rəqabət meydanına çevrilib və ABŞ-ın buradakı maraqları çox vaxt Rusiya və Çinin strategiyaları ilə kəsişir. Bu, regionun ABŞ-ın xarici siyasət gündəmində niyə önəmli yer tutduğunu anlamaq üçün əsas bir baxış bucağı təqdim edir. Bu və digər məsələlər məqalədə ətraflı təhlil olunub. Xüsusilə məqalədə ABŞ-ın Cənubi Qafqaza geosiyasi maraqları kontekstində Azərbaycanın önəmli rolundan bəhs olunur.

Açar sözlər: İntegrasiya, prioritet, maraqlar, strategiyalar, siyasət, təhlükəsizlik, rəqabət, geosiyasət, beynəlxalq, mübarizə, milli maraqlar, qlobal.

Giriş. Cənubi Qafqaz ABŞ üçün strateji əhəmiyyətə malikdir. Bu əhəmiyyət bir neçə əsas faktordan irəli gəlir: Cənubi Qafqaz Avropa ilə Asiya arasında körpü rolunu oynayır. Bu regionun əhəmiyyəti, xüsusilə: Avrasiya enerji dəhlizi: Qafqaz regionu Xəzər dənizinin zəngin enerji resurslarının Avropa bazarlarına çatdırılmasında əsas rol oynayır. Azərbaycanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilən layihələr, o cümlədən BTC və Cənub Qaz Dəhlizi, ABŞ üçün enerji təhlükəsizliyi baxımından mühümdür. Çin və Rusiya ilə yaxınlıq: Cənubi Qafqaz Rusiyanın cənub sərhədi və Çinin təsir dairəsinə yaxın yerləşdiyindən ABŞ üçün bölgədə mövcudluq regional balansı qorumaq baxımından vacibdir. Enerji Təhlükəsizliyi. ABŞ uzun müddətdir Avropanın enerji resurslarında Rusiyadan asılılığını azaltmağa çalışır. Bu kontekstdə Azərbaycan nefti və qazı mühüm alternativ mənbədir. ABŞ Azərbaycanın enerji layihələrini dəstəkləyir, Xəzər dənizi hövzəsində hasilat və nəql proseslərinə sərmayələr yatırır.

Regional sabitlik və təhlükəsizlik. Cənubi Qafqaz regionunda münaqişələr və qeyri-sabitlik potensialı ABŞ-ın maraqlarına təhlükə yaradır. ABŞ münaqişələrin dinc yolla həllinə çalışır, ATƏT-in Minsk Qrupunun həmsədri kimi münaqişələrin həllinə töhfə verir, regionda terrorizm və qeyri-qanuni fəaliyyətlərin yayılmasının qarşısını almaq üçün əməkdaşlıq edir.

İqtisadi maraqlar. ABŞ şirkətləri, xüsusilə enerji sektorunda, regionda geniş fəaliyyət göstərir. Bununla yanaşı, Cənubi Qafqaz regionu ABŞ üçün yeni bazar və investisiya imkanları təqdim edir, regional iqtisadi integrasiya ABŞ-ın ticarət maraqlarına xidmət edir.

Demokratiyanın və İnsan hüquqlarının təşviqi. ABŞ regionda demokratiya, insan hüquqları və hüququn aliliyinin gücləndirilməsini dəstəkləyir. Gürcüstan bu kontekstdə ABŞ-ın yaxın tərəfdaşıdır və ABŞ regionda demokratik institutların inkişafına önəm verir

Çin və Rusiyaya qarşı strateji balans. ABŞ Cənubi Qafqazda Rusiyanın təsirinin artmasına qarşı çıxır və regionun Çinin “Bir Kəmə, Bir Yol” təşəbbüsündəki roluna diqqət yetirir. Regionda ABŞ-ın mövcudluğu Rusiyanın enerji və hərbi üstünlüyünü məhdudlaşdırmağa, eləcə də Çinin təsirini tarazlaşdırmağa yönəlib. Cənubi Qafqaz ABŞ üçün həm enerji təhlükəsizliyi, həm də strateji balans baxımından əhəmiyyətli bir regiondur. ABŞ regionun sabit, təhlükəsiz və Qərblə integrasiya olunmuş bir mühit kimi inkişaf etməsini dəstəkləməklə yanaşı, həm də öz iqtisadi və geosiyasi maraqlarını qorumağa çalışır.

Müasir beynəlxalq münasibətlər sisteminin bu günü gələcək perspektivləri müzakirə olunanda həmişə diqqət mərkəzində ABŞ dayanır. Yəni ABŞ-ın xarici siyasət strategiyası, bütövlükdə onun global liderliyi və bu strategiyanın həyata keçirilməsində ABŞ-ın tutduğu mövqe dünyanın gələcək görünüşünün formalaşdırılmasını müəyyənləşdirir. Bu baxımdan ABŞ-ın Cənubi Qafqaz siyasəti zaman keçsə də həmişə maraq kəsb edən mövzulardan olub.

SSRİ-nin süqutu ilə müstəqilliyinə qovuşan Cənubi Qafqaz respublikaları ABŞ-la sıx əlaqələrin qurulmasında maraqlı olduğunu göstərdi və bu istiqamətdə ardıcıl cəhdlər etdilər. Ermənistan Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tənzimlənməsində də ABŞ-ın imkanları yüksək qiymətləndirilirdi. Azərbaycan tərəfi bütün hallarda regionda ciddi enerji maraqlarına malik olan ABŞ-ın məhz onun ədalətli mövqeyini dəstəkləyəcəyinə ümid edirdi. Beləki özünün zəngin karbohidrogen ehtiyatları ilə Azərbaycan ABŞ üçün ən cəlbedici Cənubi Qafqaz ölkəsi idi. Təbii ki, bu ABŞ tərəfindən də etiraf olunurdu və 1991-ci ilin dekabrında ABŞ prezidenti C.Buş (ata) Azərbaycanın müstəqilliyini tanıdığını bildirmişdi (5, s.135).

Azərbaycanın zəngin enerji resurslarına malik olduğunu xüsusi qabardan ABŞ-ın məşhur strateqlərindən olan Zb.Bjezinski yazırdı: “Məhdud ərazi miqyasına və azsaylı əhaliyə malik olmasına baxmayaraq, Azərbaycan özünün nəhəng enerji resursları və əlverişli geosiyasi mövqeyi ilə mühüm strateji əhəmiyyət kəsb edir. O, Xəzər dənizinin və Orta Asiyanın zəngin ehtiyatlarının olduğu qabın tıxacıdır. Zb. Bjezinski hesab edir ki, regionda Rusiya üçün prioritet Azərbaycandır (17, s.143).

ABŞ-ın baş strateqinin fikirlərindən aydın olur ki, Cənubi Qafqaz Xəzər hövzəsi regionunun zəngin karbohidrogen ehtiyatlarına çıxış imkanları əldə etmək üçün Azərbaycanın müstəqilliyinin qorunması və onunla strateji əlaqələrin qurulması vacibdir. Zb. Bjezinski hesab edir ki, Azərbaycana xüsusi diqqət ayırmadan regionda enerji maraqlarının etibarlı təmin olunmasına nail olmaq mümkün deyil. Strateq həmçinin qeyd edir ki, Azərbaycana şimaldan Rusiyanın, cənubdan isə İranın təzyiqləri var. Bu realıq Azərbaycanın Qərblə sərbəst əlaqələr qurmasını məhdudlaşdırır bilər. O hesab edir ki, Azərbaycanı bu təzyiqlərdən qorumaq ABŞ-ın özünün maraqları baxımından vacibdir (17, s.129).

ABŞ - Azərbaycan münasibətlərinin strateji tendrlərini, əsasən, enerji və hərbi-siyasi sahələrdə intensiv əməkdaşlıq təşkil edir. ABŞ-ın özünün isə Azərbaycanla bağlı müəyyənləşdirilmiş strategiyası mövcuddur ki, bunun da əsasını geosiyasi, geoiqtisadi, hərbi və təhlükəsizlik məsələsi ilə bağlı maraqları təşkil edir. Bu baxımdan ABŞ-ın Cənubi Qafqaz siyasətində Azərbaycan amili məsələsi öz aktuallığını bu gün də qoruyub saxlayır.

Cənubi Qafqaz respublikaları öz müstəqillikləri dövründə xarici siyasət prioritetləri arasında ABŞ-la münasibətlər daim mühüm yer tutub. Bu münasibətlər ikitərəfli və çoxtərəfli əməkdaşlığın müxtəlif sferalarını əhatə etməklə, hər üç dövlətin milli maraqlarına cavab verməkdədir.

Amerikanın dövlət xadimləri, siyasətçiləri və ekspertləri Amerika üçün Cənubi Qafqazın hətta inkişaf etmiş Avropa dövlətlərindən daha etibarlı tərəfdaş, müttəfiq olduğunu qeyd edirlər. Onların qənaətinə görə, yaxın gələcəkdə ABŞ-ın regiondakı ən yaxın müttəfiqi isə Azərbaycan olacaqdır. Belə hesab edilir ki, hazırda soyuq müharibənin başa çatdığı bu dövrdə çox mürəkkəb siyasi proseslər baş verir. ABŞ-ın müttəfiqləri sayılan Avropa ölkələri dərin iqtisadi böhran içindədir. Bu qitədəki dövlətlərin mövqeləri qətiyyənlə uzlaşmır. Halbuki, Avropa ölkələrinin əksəriyyəti NATO-nun üzvüdür və ilk baxışdan siyasi mövqelər üst-üstə düşməlidir.

Ümumilikdə isə qeyd etmək olar ki, müstəqillik dövründə ABŞ-Azərbaycan strateji tərəfdaşlığı yüksələn xətlə inkişaf edib. Xüsusilə son 10 il ərzində tərəflər arasında 2000-ci illərin əvvəllərindən, 11 sentyabr terror hücumlarından sonra genişlənən strateji tərəfdaşlıq münasibətlərində önəmli nəticələr əldə olunub. Belə ki, 10 il ərzində Azərbaycan ABŞ-ın terrora qarşı global mübarizədə ən mühüm tərəfdaşlarından biri olaraq qaldı, Əfqanıstan və İraqda beynəlxalq sülhməramlı əməliyyatlara dəstək verdi, Əfqanıstandakı Amerika qüvvələrinin təchizatı üçün Azərbaycan üzərindən keçən yeni nəqliyyat dəhlizi açıldı, Azərbaycan sülhməramlı qüvvələri İraqda 2008-ci ildə ABŞ Hərbi Dəniz Qüvvələri ilə yanaşı öz beş illik hərbi xidmətini uğurla başa vurdu, Birləşmiş Ştatlar üçün Azərbaycanın Amerikanın maraqlarını və xarici siyasətini müəyyən edəcək üç regionun – Yaxın Şərq, Avropa və Asiya regionlarının kəsişdiyi yerdə yerləşən strateji tərəfdaş kimi əhəmiyyəti daha da artdı.

Əsas hissə. Tarixən Rusiya, Türkiyə və İran arasında nüfuz mübarizəsinin getdiyi Cənubi Qafqaz regionu müasir dövrümüzdə global geosiyasi güclərin mübarizə meydanına çevrilmişdir. XX əsr

boyunca Qafqaz Qərb bloku üçün Sovetlər Birliyi ilə mübarizənin ön cəbhəsi olmuşdur. Bu regionda Qərb öz maraqlarını NATO üzvü olan Türkiyə üzərindən qurmuşdur.

“Soyuq müharibə”nin başa çatmasından sonra yaranmış geosiyasi şəraitdə isə Qərb, ilk növbədə, qlobal güc olaraq ABŞ üçün Cənubi Qafqaz iki böyük dövlətə qarşı rəqabət məkanı olmuşdur. ABŞ-ın bu regionda əsas geosiyasi hədəfləri Rusiya və İrana qarşı mübarizə və Xəzər-Mərkəzi Asiya regionunun enerji ehtiyatlarına çıxış olmuşdur. Yəni, bütün hallarda ABŞ-ın regionla bağlı strategiyasında region ölkələri ilə bağlı hədəflər yox, bu platformadan qlobal mübarizə üçün istifadə edilməsi nəzərdə tutulur. Belə olan halda isə ABŞ üçün region ölkələrinin milli maraqları arxa plana keçir. Son dövrlər İranla Qərb arasında münasibətlərin istiləşməsi, Türkiyədə baş verən siyasi təlatümlər, Gürcüstanda etimadın azalması və digər proseslər ABŞ-ın Cənubi Qafqaz siyasətində geostrateji hədəflərin qeyri-müəyyənliyinə səbəb olmuşdur. Belə bir şəraitdə isə tarix boyu hər zaman maşa kimi istifadə olunan Ermənistan və onun Türkiyə ilə sərhədləri məsələsi ABŞ rəsmi dairələrini daha çox narahat etməyə başlamışdır. Tanınmış beyin mərkəzlərindən olan Strateji və Beynəlxalq Tədqiqatlar Mərkəzinin hazırladığı “ABŞ-İran strateji rəqabəti: Türkiyə və Cənubi Qafqaz” adlı hesabatda da bu fikrə üstünlük verilir ki, “Region uğrunda mübarizədə qlobal güclərin qarşıdurma meyilli olması risk amilini yüksəldir. Ermənistandan isə bu məqsədlə istifadə oluna bilər”. Beləliklə, Ermənistana ABŞ siyasətində verilən rol aydındır. Cənubi Qafqaz-Sovetlər Birliyinin dağılması ilə ortaya çıxan güc boşluğunun tapıldığı və bu səbəblə güc mübarizələrinin yaşandığı, əhəmiyyətli sabitsizliklərin ortaya çıxdığı, Türkiyənin yanı başında və onun milli mənfəətləri ilə milli təhlükəsizliyinə təsir edən bir bölgədir. Bu coğrafiya, tarix, dil, din və mədəniyyət bağı ilə bağlı olduğumuz Türk respublikalarının iştirak etdiyi bir bölgə olması ilə yanaşı SSRİ-nin dağılmasından sonra ortaya çıxan milliyyətçilik cərəyanlarının təsiriylə, öz mənfəətləri və mədəniyyətlərini canlandırmaq üçün kömək gözləyən çox sayda Türk birliyinin də iştirak etdiyi bir bölgədir. Xüsusilə Orta Asiyada olan, bu Türk dövlət və birlikləri ilə əlaqə Cənubi Qafqaz və Xəzər Dənizi üzərindən reallaşmaqdadır. Dünyəvi və demokratik Türkiyəni model olaraq götürmək istəyən Rusiyanın əsrlərdir zülmünü yaşamış və sərbəst bazar iqtisadiyyatı qaydalarını mənimsəməyə istəkliliyi, güclü bir Türk dünyası, Rusiya imperializminə qarşı, Türkiyənin təhlükəsizliyi baxımından da əhəmiyyətli görünür. Eyni zamanda Türkiyə bu dövlətləri Rusiya federasiyasına qarşı bir zəmanət olaraq görməkdədir.

Mustafa Kamal Atatürk vaxtilə SSRİ-nin gələcəyinə, çökəcəyinə və postsovet ümumtürk həmrəyliyinə dair çox əsaslı mülahizələr söyləmiş, özünü yetərincə doğruldan proqnozlar vermişdi. O, Türkiyə Cümhuriyyətinin 10 illiyi ilə əlaqədar söylədiyi nitqində gələcəyə aid müfəssəl bir proqram irəli sürmüşdü. Həmin proqram səciyyəli nitqdə vurğulanan başlıca və prinsipial müddəalar tezisvari belə ifadə oluna bilər: Bu gün Sovetlər Birliyi dostumuz, qonşumuz, müttəfiqimizdir və bu dostluğa ehtiyacımız vardır: fəqət sabah nə olacağını kimsə deyə bilməz. O da Osmanlı, Avstriya-Macaristan kimi parçalana, kiçilə bilər və indi əlində möhkəm tutduğu millətlər ovucularından qaça bilərlər. Dünya yeni bir düzən ala bilər. Türkiyə bu zaman nə edəcəyini bilməlidir (Sözcəlişi, Böyük Atatürkün tarixi öngörmə xəbərdarlığına baxmayaraq Türkiyə göstərilən beynəlxalq köklü dəyişikliklərə, xüsusilə də SSRİ-nin dağılması kimi yeni şəraitə tam hazır görülmədi). Bu dostumuzun idarəsində dili, inancı, özü (kökü) bir qardaşlarımız vardır. Onlara sahib çıxmağa hazır olmalıyıq hazır olma, susub yalnız o günü gözləmək deyildir. Mənəvi körpüləri əsas tutaraq hazırlanmaq lazımdır. Dil, inanc və tarixsə bu körpülərdir. Onların bizə yaxınlaşmasını gözləməməliyik. Bizim onlara yaxınlaşmağımız gərəkdir (4, s.583). 1991-ci ildə Sovetlər Birliyinin dağılmasıyla Türkiyə, Cənubi Qafqaz ölkələrinin müstəqilliklərini, heç bir ayrı-süçkilik salmadan tanımış, bölgə ölkələri ilə əməkdaşlıq arzusunu ortaya qoymuşdur. Türkiyəni Qafqazlardan ayrı düşünmək mümkün deyil. Qafqazlar-Türkiyənin beynəlxalq xarici siyasətlərinin təsiri yanında, Bölgədəki Türk elementlərin varlığı ilə daxili siyasətində də əhəmiyyətli rol oynamaqdadır. Orta Asiya Respublikaları ilə Türkiyənin əlaqələrinin təmin edilməsində, Cənubi Qafqaz sanki bir körpü vəzifəsi daşıyır. Cənubi Qafqaz coğrafi yaxınlıq, iqtisadi əməkdaşlıq imkanları və təbii qaynaqları səbəbiylə Türkiyə üçün əhəmiyyətli bir əlaqə sahəsi meydana gətirməyə də davam edəcək. Cənubi Qafqaz tarixən Şərq və Qərb arasında bir körpü olmuş və bu gündə bu əhəmiyyətini qoruyur. Bu körpünün olmaması Türkiyənin Türk dünyası ilə əlaqələrinin qopması deməkdir. İndiki zamanda SSRİ-nin mirası olan Rusiya federasiyası, bütün gücü və imperialist ənənələri ilə Anadoluya ən böyük təhdidi meydana gətirməkdədir. Beləcə Qafqaz bölgəsi,

Türkiyə ilə Rusiya arasında bir maraq zonası olaraq günbəgün artırmaqdadır. Cənubi Qafqazın öz müstəqilliyini bərpa etməsi, Türkiyənin də təhlükəsizliyi baxımından əhəmiyyətlidir. Bölgənin zəngin yeraltı sərvətlərinin Türkiyə vasitəsilə Qərbbə çatdırılması, bölgədəki Türk varlığının müstəqillik və suverenliyinin davamı üçün əhəmiyyətlidir.

Cənubi Qafqazın lider dövləti olan Azərbaycan isə beynəlxalq arenada milli maraqlara əsaslanan müstəqil xarici siyasət həyata keçirən ölkə kimi tanınmışdır. Ölkəmizin yerləşdiyi regionun geosiyasi əhəmiyyətini nəzərə aldıqda bütün tərəflərlə bərabərhüquqlu əsasda əməkdaşlığa söykənən bu müstəqilliyin olduqca çətin əldə edildiyini vurğulamaq lazımdır.

Azərbaycan-qlobal yolayrıcında etibarlı tərəfdaş Şərqlə Qərbin, Şimalla Cənubun, İslamla xristianlığın kəsişməsində yerləşən Azərbaycan bütün tarixi mərhələlərdə geosiyasi proseslərin diqqət mərkəzində olmuşdur. Azərbaycan müxtəlif sivilizasiya və mədəniyyətlərin irsini özündə birləşdirir. Bütün bunlar Azərbaycanın həyat tərzində, inkişaf tarixində, siyasətində özünü göstərir. Buna görədir ki, ölkəmizdə bəşəri dəyərlər milli və dini dəyərlərlə paralel qorunub saxlanılır.

Müstəqilliyimizin ilk illərindən ölkəmiz Qərb dövlətləri və şirkətləri ilə fəal əməkdaşlıq edir. Qərb ölkələri Azərbaycanın əsas ticarət tərəfdaşlarıdır, ölkəmizdə əsas investorlar Qərb şirkətləridir. Azərbaycanın əsas ixrac marşrutları olaraq neft və qaz boru kəmərləri Avropaya doğru istiqamətlənmişdir. Cənubi Qafqaz və Mərkəzi Asiya regionunda ikinci bir başqa dövlət tapmaq mümkün deyil ki, Qərblə bu qədər yaxından əməkdaşlıq etsin.

Azərbaycan ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədri kimi ABŞ-ın səylərinə böyük ümidlər bəsləyirdi. Lakin görünən bu idi ki, BMT-nin Azərbaycan torpaqları ilə bağlı qətnamələrinin icra olunması ilə bağlı vəziyyət ABŞ-ı narahat etməsə də, Ermənistan-Türkiyə sərhədlərinin bağlı olması ABŞ-da həm rəsmi, həm də ictimai dairələri ciddi narahat edirdi. ABŞ müxtəlif vasitələrlə bu prosesə dəstək verir. Məlum olduğu kimi, Qərbin siyasi sifarişləri ilə Türkiyə ilə Ermənistan arasında normalaşma prosesi “səssiz diplomatiya” vasitəsilə aparılır. Bu diplomatiyanın əsas aktorları olaraq isə qeyri-hökumət təşkilatları, araşdırma mərkəzləri və akademik dairələr seçilmişdir. ABŞ təkcə Ankara və İrəvandakı səfirlikləri vasitəsilə xalq diplomatiyası olaraq istifadə etdiyi QHT-lər arası əməkdaşlığı dəstəkləmək üçün 2010-cu ildən etibarən 4,7 milyon dollar vəsait ayırmışdır. ABŞ türk və erməni QHT-lərə İrəvandakı səfirliyi vasitəsilə 2,4 milyon dollar, Ankara səfirliyi vasitəsilə isə 2,3 milyon dollar həcmində qrant vermişdir.

Digər tərəfdən, ABŞ Konqresinin Dağlıq Qarabağdakı separatçı rejimə hər il maliyyə yardımı ayırması, USAİD-in Dağlıq Qarabağda müxtəlif layihələr həyata keçirməsi humanitar məqsədlərin reallaşmasından daha çox separatçı rejimin iqtisadi cəhətdən güclənməsinə imkan yaradır. Separatçı rejimin rəhbərləri maliyyə vəsaiti toplamaq üçün sərbəst şəkildə ABŞ-a səfərlər edir, müxtəlif marafonlar təşkil edirlər. Bütün bunların fonunda, Azərbaycana münasibətdə qəbul edilmiş “Azadlığa Dəstək Aktı”na 907-ci düzəliş isə hələ də ləğv olunmayıb.

Azərbaycan antiterror çağırışlarına qoşulan ilk ölkələrdən biri olmuşdur. Azərbaycan hərbiçiləri Əfqanıstanda, İraqda NATO komandanlığında xidmət etmişlər. Hazırda NATO-nun Əfqanıstana yükdaşımalarında Azərbaycan mühüm rol oynayır və ölkəmizin əhəmiyyətinin 2014-cü ildən sonra NATO qoşunlarının Əfqanıstandan çıxarılması prosesi ilə əlaqədar daha da artacağı gözlənilir. Lakin Azərbaycanın Qərblə fəal əməkdaşlığına baxmayaraq, çox təəssüflər olsun ki, heç də həmişə həm ABŞ, həm də Avropa ölkələrindən Azərbaycanın tərəfdaşlıq səylərinə adekvat addımlar atılmır. Bu, Azərbaycanın əsas problemi olan Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə yanaşmada özünü daha dolğun göstərir. Qərb ölkələri Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləsələr də, bununla bağlı konkret addımlar atmırlar. BMT qətnamələrində erməni qoşunlarının Azərbaycan ərazilərindən qeyd-şərtsiz dərhal çıxarılması tələb olunurdu. Lakin dünya birliyi və Qərb öz qəti mövqeyini ortaya qoymadığı üçün heç bir qətnamənin tələbləri yerinə yetirilmədi. Halbuki, Liviya ilə bağlı qətnamə qəbul olunduqdan cəmi 2 saat sonra bu qərarın icrası üçün fəaliyyətə başlandı. Yəni, beynəlxalq hüquq yalnız böyük güclərin maraqlarına lazım olduqda tətbiq mexanizmini işə salır. Bütün bunlar isə dünyada ədalətli yanaşmaya olan inamı azaldır, müxtəlif radikal qüvvələrin tərəfdarlarının artmasına səbəb olur. Belə demək mümkünsə beynəlxalq müstəvidə tətbiq olunan ikili standartlar dünyada ədalət böhranının yaranmasına səbəb olur.

Soros Fondu-ABŞ geosiyasətinin aksioması ABŞ-ın rəsmi dairələri ilə yanaşı beynəlxalq müstəvidə qeyri-rəsmi oyunçuları da Türkiyə-Ermənistan münasibətlərinin yaxınlaşmasının əsas hava-darlarıdır. Bu mənada Soros Fondunun xüsusi fəallığı müşayiət olunur. ABŞ-ın marağı olan dünyanın bütün regionlarında Soros Fondunun aktivliyi artıq “geosiyasi aksioma” kimi qəbul olunur. Corc Soros Türkiyədə yaratdığı “beşinci kolon” vasitəsilə proseslərə aktiv müdaxilə edir. Onun təsis etdiyi Açıq Cəmiyyət İnstitutunun Türkiyə bölməsi 2001-ci ildən fəaliyyət göstərir. Soros fondu Türkiyə İqtisadi və İctimai Etüdlər Fondu (TESEV), Açıq Radyo, Açıq Site, Bianet, Umut Vakfı, Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV), Tarih Vakfı, Helsinki Yurttaşlar Derneği, Avrupa Hərəkəti kimi təşkilatlara maddi dəstək göstərir. Bilgi, Boğaziçi, Sabancı Universitetləri də Corc Sorosun maliyyə yardımından faydalananların siyahısındadır.

Sorosun Türkiyədəki “beşinci kolon”u ilə bağlı bir məqamı da qeyd etmək istərdik ki, bu təşkilatlar irəli sürdükləri müxtəlif layihələrlə Azərbaycan cəmiyyətinin qeyd olunan prosesə sərt reaksiyasını yumşaltmağa çalışırlar. Bu mənada türk serialları vasitəsilə Azərbaycan cəmiyyətinə təsir etmək planları gündəmədir. Türk İqtisadi və Sosial Tədqiqatlar Fondu (TESEV) və Avrasiya Əməkdaşlıq Fondunun 2012-ci ilin mart ayında Tiflisdə keçirdiyi tədbirdə türk seriallarının Azərbaycana təsir etmək planları müzakirə olunmuşdur. Avropa İttifaqının Cənubi Qafqaz üzrə sabiq xüsusi nümayəndəsi Piter Semnebi, ABŞ-ın Gürcüstandakı keçmiş səfiri Kenneth Yalovitz, Beynəlxalq Böhran Qrupunun Avropa proqramının direktoru Sabina Freyzerin qatıldığı tədbirdə türk seriallarının Azərbaycan-Ermənistan münasibətlərində Azərbaycanı sülhə yönləndirmək üçün istifadə edilməsi bir tələb olaraq ortaya qoyulmuşdur.

Beləliklə təhlillər göstərir ki, ABŞ-ın Cənubi Qafqaz siyasətində hazırkı mərhələdə ən mühüm prioritet Türkiyə-Ermənistan sərhədlərinin açılmasıdır. Bununla ABŞ-ın nə qazanacağı və ya Cənubi Qafqazda geosiyasi mənzərənin necə dəyişəcəyi dumanlı görünür. Lakin əsas fakt odur ki, ABŞ bu istiqamətdə həyata keçirdiyi siyasət zamanı regionda əsas müttəfiqləri ilə münasibətləri nəzərə almır. Birincisi, bu sərhədlərin regiona sülh gətirəcəyi və ilk növbədə Azərbaycan-Ermənistan münasibətlərinə töhfə verəcəyi ilə bağlı iddialar real siyasi şəraitdən tamamilə kənardır. İkincisi, bu regionda ABŞ-ın əsas siyasi müttəfiqi Türkiyədir. Türkiyə Qafqaz və Mərkəzi Asiyaya açılan enerji və nəqliyyat qovşağı kimi geosiyasi əhəmiyyətə malikdir və bu mövqe qlobal rəqabətdə ABŞ üçün olduqca vacibdir. Hazırkı normallaşma prosesinin Azərbaycanın milli maraqlarının nəzərə alınmadan həyata keçirilməsi isə Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinə zərbə vura bilər. Bu isə daha geniş mənada qeyd etdiyimiz enerji və nəqliyyat dəhlizlərinin gələcəyi üçün təhlükədir.

Məlum olduğu kimi, Türkiyə-Ermənistan sərhədləri Azərbaycan torpaqlarının erməni silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilməsi ilə əlaqədar bağlanmışdır. Sülh müqaviləsi imzalanmayana qədər regionda mövcud münasibətlərin dəyişdirilməsinin əsas məqsədi Türkiyə-Azərbaycan münasibətlərinə zərər vurmaqdır. ABŞ-ın bu geosiyasi oyunları yalnız Ermənistanın xeyrinə olan amillərdir. Türkiyə və Azərbaycan qardaş və strateji müttəfiq olaraq bu oyunların mahiyyətini gözəl başa düşür və birgə addımlayırlar. Ermənistan isə üçüncü bir ölkənin forpostu olaraq bu geosiyasi oyunlardan uduşlu çıxmaq istəyir. ABŞ-ın Cənubi Qafqazda prioritetinin nə olduğu isə ümumiyyətlə bəlli deyil. Qlobal məkanda əsas rəqibinin forpostu olan ölkəni öz nüfuz dairəsinə salmaq üçün regionda əsas müttəfiqi olan Türkiyəni və Qərblə bu qədər sıx əməkdaşlıq edən Azərbaycanı itirə bilmək belə ABŞ strateqlərini narahat etmir. Bu isə Cənubi Qafqazla bağlı ABŞ-ın strateji prioritetlərinin yanlışlığından və dövlət maraqlarının lobbı maraqlarına qurban verilməsindən xəbər verir. Nəhayət, müasir dövrdə ABŞ-la region dövlətləri arasında münasibətləri inkişaf etdirmək, dövlətlərin suverenliyinə, ərazi bütövlüyünə, sərhədlərinin toxunulmazlığına diqqət ayırmaq ən prioritet məqamlardan sayılır. Bu baxımdan da ABŞ dövlət katibinin Avropa və Avrasiya məsələləri üzrə köməkçisinin səfəri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Aparılacaq müzakirələr Azərbaycanla ABŞ arasında münasibətləri daha da inkişaf etdirmək üçün müasir çağırışları özündə ehtiva edən mühüm baza formalaşdırma imkanları yaradır. Azərbaycanın hazırda Avropa İttifaqının enerji təhlükəsizliyində mühüm rolə malik olduğunu nəzərə alsaq, ənənəvi enerji sahələri ilə yanaşı bərpa olunan enerji sahələrinə də xarici investisiyaların cəlbi ölkəmizin marağındadır. Bu isə həmin sahədə yüksək peşəkarlığa malik ABŞ şirkətləri üçün olduqca cəlbedici təkliftir.

Beləliklə apardığımız təhlillər belə nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, ABŞ-ın Cənubi Qafqaz məkanındakı geosiyasətində ən önəmli yerlərdən biri Azərbaycana məxsusdur. ABŞ-ın bir neçə strateji hədəfləri baxımından Azərbaycanın əhəmiyyəti yüksək qiymətləndirilir. ABŞ Azərbaycanı regiona Rusiyanın və İranın müdaxiləsinin qarşısını almaq üçün istinad nöqtəsi kimi nəzərdən keçirir. Xəzər hövzəsi və Orta Asiya regionunun enerji mənbələrinə birbaşa çıxış qapısı məhz Azərbaycandır. Bu baxımdan ABŞ Azərbaycan münasibətlərinin nüvəsini enerji və regional təhlükəsizlik məsələləri təşkil edir. Regional təhlükəsizlik məsələsində Azərbaycan ABŞ-ı tam dəstəkləyir və qarşı tərəfdən də analoji addım gözləyir.

Özünün zəngin karbohidrogen ehtiyatları və enerji daşıyıcılarının nəqli üçün unikikal imkanları Azərbaycan ABŞ üçün xüsusi cəlbəedici edir. ABŞ-ın və Avropanın ən iri neft şirkətlərinin Azərbaycanda ciddi maraqları vardır (5, s.147). Azərbaycanın ABŞ-ın regionla bağlı həyata keçirdiyi strategiyası üçün bütün üstünlüklərinə baxmayaraq, ABŞ bir çox hallarda Azərbaycan təzyiq taktikasına üstünlük verir. ABŞ-ın əsas gözləntisi ondan ibarətdir ki, Azərbaycan tam ABŞ meyilli kurs götürsün və Rusiya ilə əlaqələrini zəiflətsin. Demokratiya və insan haqları ilə bağlı ABŞ-ın tələblərinin və iradlarının arxasında da məhz geosiyasi məqamların dayandığı qənaətdəyik. Məsələn, 2014-cü ilin sonunda Ukraynada cərəyan edən proseslərə münasibətdə və Rusiya tərəfindən Krımın ilhaq olunması məsələsinə Azərbaycanın neytral mövqe nümayiş etdirməsi ABŞ-ı qane etmirdi. Hesab edirik ki, ABŞ tərəfindən Azərbaycana qarşı demokratiya və insan haqları ilə bağlı iradların son dövrlərdə intensivləşməsi Azərbaycanın qeyd edilən məsələlərdə ABŞ-la eyni mövqedən çıxış etməməsi ilə bağlıdır. Təbii ki, birtərəfli mövqe nümayiş etdirmək Azərbaycanın maraqlarına uyğun deyil və o, bütün tərəflərlə münasibətlərin saxlanmasını daha optimal taktika kimi nəzərdən keçirir. Hesab edirəm ki, Azərbaycanın bu taktikası ABŞ-ın regiondakı maraqlarının təmin olunması baxımından müsbət qiymətləndirilməlidir. Müşahidələrimiz göstərir ki, Azərbaycan tərəfinin ABŞ-la yaxın dostluq münasibətləri qurma cəhdləri ABŞ hökuməti tərəfindən lazımı diqqətlə qarşılanmır. Çünki ABŞ-ın bütün cəhdlərinə baxmayaraq, Azərbaycan onun regional siyasətinin katalizatoruna çevrilmədi. Cürücünün 2008-ci ilin avqust təcrübəsi göstərdi ki, ABŞ-a tam loyal münasibət həm ABŞ üçün, həm də bu münasibəti sərgiləyən tərəf üçün arzuolunmaz nəticələrə səbəb ola bilər. Belə ki, Azərbaycan da ABŞ-a münasibətdə Cürücün kimi tam loyallıq nümayiş etdirəcəyi təqdirdə ABŞ regionda strateji tərəfdaşını itirmək riski ilə üz-üzə qalardı. Çünki bu halda Azərbaycanın ciddi geosiyasi problemlərlə üzləşmə ehtimalları kifayət qədər böyükdür. ABŞ Dövlət Departamenti bəyan edir ki, ABŞ Azərbaycan əməkdaşlığının prioritetlərini təhlükəsizlik, iqtisadi və enerji sahəsində əməkdaşlıq və demokratik inkişaf məsələsi təşkil edir. Bu prioritetlərin gələcəkdə də qalacağını bəyan edən Dövlət Departamenti hər üç istiqamətin əhəmiyyətinin eyni səviyyədə qiymətləndirildiyini bildirmişdir (16).

Nəticə. Beləliklə, Cənubi Qafqaz ABŞ-ın geosiyasi maraqları üçün strateji əhəmiyyət kəsb edən bir bölgədir. Bu maraqların müxtəlif aspektlərini nəzərə alaraq aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar:

1. **Enerji təhlükəsizliyi:** Cənubi Qafqaz neft və qaz ehtiyatlarının Qərbə daşınmasında mühüm tranzit bölgəsidir. Xüsusilə, Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) neft boru kəməri və digər enerji layihələri ABŞ-ın Avropa üçün alternativ enerji təchizatı yollarını dəstəkləmək istəyinin bir hissəsidir. Bu, Rusiyanın enerji təsirini balanslaşdırmaq məqsədini də güdür.

2. **Rusiyanın təsirini azaltmaq:** ABŞ Cənubi Qafqazdakı ölkələrin (Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan) müstəqilliyini və suverenliyini gücləndirməyə çalışır. Bu yanaşma, Rusiyanın bölgədəki təsirini məhdudlaşdırmaq məqsədi daşıyır. Xüsusilə Gürcüstan ABŞ-ın bu kontekstdə əsas tərəfdaşdır.

3. **Regional sabitlik və münaqişələr:** ABŞ bölgədə sülhün və sabitliyin təmin edilməsində maraqlıdır. Qarabağ münaqişəsi, Ermənistan və Azərbaycan arasında davam edən gərginlik, həmçinin Gürcüstanın separatçı bölgələri (Abxaziya və Cənubi Osetiya) ABŞ-ın diqqət mərkəzindədir. Vaşinqton münaqişələrin diplomatik yollarla həllinə töhfə verməyə çalışır.

4. **Çin və İran amili:** Cənubi Qafqaz həm də ABŞ-ın Çin və İranla bağlı strategiyasında əhəmiyyətlidir. Bölgə Çinin "Bir Kəmər, Bir Yol" təşəbbüsünün bir hissəsi kimi çıxış edə bilər, buna görə ABŞ burada öz mövqelərini gücləndirməyə çalışır. Eyni zamanda İranla sərhəd paylaşan Azərbaycan və Ermənistan ABŞ-ın regional siyasətində mühüm rol oynayır.

5. **Demokratiya və İnsan haqları:** ABŞ bölgədə demokratiyanın və insan haqlarının inkişafını dəstəkləməklə həm öz qlobal imicini möhkəmləndirmək, həm də avtoritar rejimlərin təsirini azaltmaq niyyətindədir. Gürcüstan bu sahədə ən çox dəstək alan ölkələrdən biridir.

ABŞ-in Cənubi Qafqazdakı siyasəti əsasən enerji təhlükəsizliyi, regional sabitlik, Rusiyanın təsirini məhdudlaşdırmaq, Çinə və İrana qarşı strategiyalar və demokratik dəyərlərin təşviqinə yönəlib. Bu maraqların reallaşması həm ABŞ-in qlobal geosiyasi mövqeyini gücləndirir, həm də bölgənin beynəlxalq əhəmiyyətini artırır. Bununla belə, ABŞ-in Cənubi Qafqaz siyasəti çox vaxt Rusiya, İran və digər güclərin müqaviməti ilə qarşılaşır ki, bu da mürəkkəb balanslaşdırma siyasəti tələb edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Baxışov M. ABŞ-in yeni və müasir tarixi (dərs vəsaiti). Bakı, AzTU-nun nəşri, 2012, 178 s.
2. Həsənov Ə. Müasir beynəlxalq münasibətlər sistemi və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 2005, 752 s.
3. Quliyeva G.M. Azərbaycan yeni geosiyasi münasibətlər sistemində. Bakı, "Elm", 2011, 422 s.
4. Musa İ. Azərbaycanın xarici siyasəti. Üçüncü hissə. Bakı, Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2010, 779 s.
5. Qasimov M. Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində. 1991-1995-ci illər. Bakı, Gənclik, 1996, 135 s.
6. Алиев Г. Азербайджанский нефть в политике мира. Баку, Азербайджан, 1998, 328 с.
7. Алиев И Каспийский нефть Азербайджана. М., Известия, 2003, с 7.
8. Баталов Э.Я. Русская идея и Американская мечта / США-Канада-экономика, политика, культура, 2000, 11, с.19.
9. Бжезинский З. Великая шахматная доска (Господства Америки и его геостратегические императивы). М., Междунар. Отношения, 1998, 216 с.
10. Ваджра А. Путь зла. Запад матрица глобальной гегемоний. М., 2007, 544 с.
11. Гаджиев К. Геополитика. М., Юрайт. 2011, 479 с.
12. Глебов Г.И., Милаева О.В. Современные международные отношения. Учебное пособие. Пенза, Изд. Пенз. Гос. Ун-та, 2010.
13. Киссинджер Г. Нужна ли Америке политика. Геополитика. Антология. М., 2006, с.562-568.
14. Лавренов С.Я. Война XXI века. Стратегия и вооружение США. М., 2005, с.7.
15. Место Кавказа в геополитике США. - <http://kavpolit.com/mesto-kavkaze-v-geopolitike-ssha-2> [22.01.2025].
16. Нартов Н.А. Геополитика. М. ЮНИТИ-ДАНА, Единство, 2004, 544 с.
17. Brzezinski.Zb. The Grand Chessboard/ American Primacy and its Geostrategic Imperatikt.
18. Nicole Schley. Die Kriege der USA. Chronik einer aggressiven Nation. Diederichs, 2003, S.68, p.129.
19. Jager W. Die Geschichte der USA. Von der Kolonialzeit zu den Herausforderungen de 21. Cornelsen Verlag. 2005, p.47.

НУРАНА АББАСОВА

Магистрант Бакинского государственного университета

ЮЖНЫЙ КАВКАЗ В КОНТЕКСТЕ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ИНТЕРЕСОВ США

Южный Кавказ - регион, имеющий стратегическое значение для геополитических интересов США. Эта важность основана на нескольких ключевых факторах: доступ региона к энергетическим ресурсам, его роль как транзитного коридора, соединяющего Европу и Азию, его граница с ключевыми региональными игроками, такими как Россия, Иран и Турция, а также цели США по поддержке демократического развитие и стабильность в регионе. В этом контексте политика США на Южном Кавказе направлена на обеспечение энергетической безопасности. В него входят такие приоритеты, как уравнивание российского влияния, укрепление сотрудничества со странами региона и содействие интеграции с Западом. Сегодня

Южный Кавказ стал ареной международной конкуренции, и интересы США здесь часто пересекаются со стратегиями России и Китая. Это дает ключевую перспективу для понимания того, почему регион так важен для внешней политики США. Эти и другие вопросы подробно анализируются в статье.

Ключевые слова: Интеграция, приоритет, интересы, стратегии, политика, безопасность, конкуренция, геополитика, международный, ресурс, борьба, национальные интересы, глобальный.

NURANA ABBASOVA

Master student of Baku State University

THE SOUTH CAUCASUS IN THE CONTEXT OF US GEOPOLITICAL INTERESTS

The South Caucasus is a region of strategic importance for US geopolitical interests. This importance is based on several key factors: the region's access to energy resources, its role as a transit corridor connecting Europe and Asia, its proximity to key regional players such as Russia, Iran, and Turkey, and the US's goal of supporting democratic development and stability in the region. In this context, US policy in the South Caucasus encompasses priorities such as ensuring energy security, balancing Russian influence, strengthening cooperation with regional countries, and promoting integration with the West. Южный Кавказ в контексте геополитических интересов США. Today, the South Caucasus has become an arena of international competition, and US interests there often intersect with the strategies of Russia and China. This provides a key perspective for understanding why the region occupies a prominent place on the US foreign policy agenda. These and other issues are analyzed in detail in the article.

Keywords: Integration, priority, interests, strategies, politics, security, competition, geopolitics, international, struggle, national interests, global.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 22 yanvar 2025-ci il.

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 04 mart 2025-ci il.

Rəyçilər: s.e.f.d. Gülgün Quliyeva, t.e.d. Sevinc Yusifzadə.
